

Anna Zellma

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski
Wydział Teologii

DOSKONALENIE PEDAGOGICZNE NAUCZYCIELI RELIGII W OBLCZU ZMIAN EDUKACYJNYCH

Okres przełomu politycznego i gospodarczego w Polsce na początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku zapoczątkował wiele zmian w zakresie kształcenia nauczycieli religii. Wraz z powrotem w 1990 roku lekcji religii do szkoły oraz wprowadzeniem w 2000 roku systemu awansu zawodowego nauczycieli¹ Kościół – w ramach permanentnej formacji katechetów – podjął nowe inicjatywy. Większą uwagę zwrócono na potrzebę organizowania różnych form doskonalenia pedagogicznego. Wynikało to m.in. z konieczności uzupełniania przez wielu nauczycieli religii kwalifikacji pedagogicznych, wymaganych przez prawo oświatowe. Nie mniej istotną rolę odegrały zmiany zachodzące w polskim systemie edukacji szkolnej. W związku z powyższym zwiększyła się aktywność nauczycieli religii w zakresie podnoszenia kwalifikacji pedagogicznych. Obok formacji duchowej,

¹ Procedura awansu zawodowego nauczycieli (także nauczycieli religii) została określona przez Ministerstwo Edukacji Narodowej w *Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dnia 3 sierpnia 2000 r. w sprawie w sprawie uzyskiwania stopni awansu zawodowego przez nauczycieli*, Dziennik Ustaw RP 2000 nr 70, poz. 827. Uwzględniając nowe wyzwania edukacyjne oraz zmiany prawne i strukturalne w polskiej oświacie, wielokrotnie zmieniano treść rozporządzenia. Obecnie obowiązuje *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 1 marca 2013 r. w sprawie uzyskiwania stopni awansu zawodowego przez nauczycieli*, które weszło w życie 27 marca 2013 r., Dziennik Ustaw RP 2013, poz. 393. Nie wprowadza ono zmian merytorycznych w systemie awansu zawodowego nauczycieli, a jedynie porządkuje regulacje prawne, gdyż jest konsekwencją rozwiązań legislacyjnych przyjętych w *Ustawie z dnia 09 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej*, Dziennik Ustaw RP 2011 nr 149, poz. 887, z późn. zm. oraz wynika ze zmiany przepisu upoważniającego zawartego w *Karcie Nauczyciela*.

wiele uwagi zaczęto poświęcać rozwijaniu kompetencji, które są niezbędne w pracy zawodowej. Działania te pozostają aktualne do chwili obecnej. Są skierowane do wszystkich zainteresowanych nauczycieli religii. Mają istotne znaczenie edukacyjne. Uczestnicząc w odpowiednio zorganizowanych formach doskonalenia pedagogicznego, nauczyciele religii nie tylko podnoszą kwalifikacje i kompetencje zawodowe, ale również są stymulowani do podejmowania aktywności zawodowej służącej poprawie jakości procesu nauczania religii w szkole. Jakość i ilość szczegółowych działań zależy od różnych czynników. Do nich zalicza się m.in. zmiany edukacyjne, które zachodzą w polskiej szkole. Kolejne reformy oświaty stawiają nowe zadania edukacyjne. Ich realizacja nie jest możliwa bez odpowiednich umiejętności pedagogicznych.

Niniejsze opracowanie jest próbą ukazania celów, zadań i form doskonalenia pedagogicznego nauczycieli religii, które wynikają ze zmian edukacyjnych. Uwzględnia się przy tym misję i posłannictwo nauczyciela religii oraz dynamiczny charakter permanentnej formacji, w ramach której ma miejsce doskonalenie pedagogiczne osób zaangażowanych w posługę katechetyczną Kościoła w Polsce. Należy zaznaczyć, że prezentowany tekst nie pretenduje do miana wyczerpującego kompendium wiedzy praktycznej na temat doskonalenia pedagogicznego nauczycieli religii. Przeciwnie, może być jedynie traktowany jako wprowadzenie do bardziej pogłębionych i empirycznych badań dotyczących tego problemu. Przywołane propozycje form doskonalenia pedagogicznego służą jedynie egzemplifikacji.

DOSKONALENIE PEDAGOGICZNE

Termin „doskonalenie pedagogiczne” jest stosunkowo rzadko stosowany w literaturze z zakresu pedeutologii oraz w praktyce. Zwykle bowiem zarówno badacze, jak i nauczyciele posługują się pojęciem „doskonalenie zawodowe”². Sporadycznie stosują określenia dość wieloznaczne, jak: „doskonalenie nauczycieli”³, „kształcenie ustawiczne”⁴. Zdefiniowanie „doskonalenia pedagogicznego” wydaje się niełatwe, choć towarzyszy ono nauczycielom na różnych etapach awansu zawodowego i pracy edukacyjnej. Dla jednych termin ten jest równoznaczny z rozwijaniem umiejętności i nabywaniem nowych kompetencji, dla innych ze zdobywaniem kwalifikacji pedagogicznych, niezbędnych do podjęcia pracy w zawodzie nauczyciela⁵. Takie podejście wydaje się uproszczone. Marginalizuje bowiem proces doskonalenia wstępnych kwalifikacji zawodowych, pogłębiania ich i poszerzania.

W definiowaniu „doskonalenia pedagogicznego” należy uwzględnić zakres znaczeniowy dwóch słów: „doskonalenie” i „pedagogiczne”. W *Słowniku języka*

² Zob. np. M. Kazimierowicz, *Doskonalenie zawodowe nauczycieli*, „Nowa Szkoła” 65,9 (2009), s. 25–28; P. Kowolik, *Doskonalenie zawodowe nauczycieli zintegrowanej edukacji wczesnoszkolnej*, „Nauczyciel i Szkoła” 2 (2011), s. 97–104; C. Kupisiewicz, M. Kupisiewicz, *Słownik pedagogiczny*, Warszawa 2009, s. 33.

polskiego pierwsze pojęcie jest definiowane jako: czynność ulepszania, robienia postępów, poprawiania, która doprowadza do bycia coraz lepszym, doskonalszym pod jakimś względem⁶. Pewne uściślenia zastosowane są w *Encyklopedii pedagogicznej XXI wieku*. Zdaniem autora tej definicji, Józefa Kuźmy, „doskonalenie to podwyższanie kwalifikacji zarówno formalnych, jak i rzeczywistych, niezbędnych do spełniania zadań zawodowych w sytuacji zwiększenia wymagań, wynikających z rozwoju i wzbogacania zadań zawodowych, modernizacji warunków pracy”⁷. Tak określone doskonalenie jest nieodłącznym elementem rozwoju zawodowego nauczyciela religii. Wymaga jednak doprecyzowania o określenie rodzaju kwalifikacji, jakie są podwyższane i pogłębiane. Stąd też istotny jest przymiotnik „pedagogiczny”. Wskazuje on szeroko rozumianą działalność wychowawczą nauczyciela.

Zgodnie z powyższymi ustaleniami termin „doskonalenie pedagogiczne” określa proces podwyższania i pogłębiania kwalifikacji nauczycielskich, niezbędnych do wypełniania zadań edukacyjnych. W ramach tego rodzaju aktywności początkujący nauczyciele uzyskują pomoc niezbędną do bycia twórczym, odpowiedzialnym, refleksyjnym, kompetentnym wychowawcą dzieci i młodzieży. Są też stymulowani do aktualizowania wiedzy pedagogicznej, zaznajamiani z osiągnięciami pedagogiki i wspierania w pracy wychowawczej⁸. Tak definiowane doskonalenie pedagogiczne traktować należy jako formę ustawicznej edukacji nauczycielskiej. Co ważne, stanowi ono kontynuację kształcenia pedagogicznego, które miało miejsce w czasie studiów przygotowujących do pracy w charakterze nauczyciela⁹. W przypadku nauczycieli religii doskonalenie pedagogiczne należy rozpatrywać w powiązaniu z misją katechetyczną¹⁰. Jej rzetelna realizacja nie jest

³ Zob. np. K. Najda, *Doskonalenie nauczycieli jako czynnik warunkujący zawodowe przetrwanie*, „Edukacja Dorosłych” 4 (2006), s. 69–76.

⁴ Zob. np. F. Szlosek, *Kształcenie ustawiczne a doskonalenie nauczycieli*, „Pedagogika Pracy” 44 (2004), s. 70–72.

⁵ Por. tamże; W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 1998, s. 74.

⁶ *Słownik języka polskiego*, t. 1, red. M. Szymczak, Warszawa 1978, s. 435.

⁷ *Doskonalenie i samokształcenie nauczycieli*, w: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 1, red. T. Pilch, Warszawa 2003, s. 772.

⁸ Por. tamże, s. 772–775.

⁹ Zob. i por. *Ustawę z dnia 7 września 1991 roku O systemie oświaty*, Dziennik Ustaw RP 1991 nr 95, poz. 425 z późn. zm.; *Ustawę z dnia 26 stycznia 1982 roku Karta Nauczyciela*, Dziennik Ustaw RP 2006 nr 97, poz. 674 z późn. zm.; *Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 17 stycznia 2012 roku w sprawie standardów kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela*, Dziennik Ustaw RP 2012, poz. 2644.

¹⁰ W wydanym przez Konferencję Episkopatu Polski w 2001 roku *Dyrektorium katechetycznym Kościoła katolickiego w Polsce* (PDK) wyraźnie stwierdza się, że „kierunek formacji katechetów wyznacza i określa ich misja. Ponieważ posłannictwem katechetów jest przekazywanie orędzia zbawienia, stąd też formacja katechetów winna przede wszystkim zatroszczyć się o to, aby uczynić ich zdolnymi do przekazywania Ewangelii tym, którzy pragnę powierzyć się Jezusowi Chrystusowi” (nr 150). Por. także analizy prowadzone przez J. Szpetę, w: *Formacja katechetów w Polsce*, „Katecheta” 54,10 (2010), s. 3–15.

możliwa bez rozwoju duchowego i zawodowego, który dokonuje się m.in. dzięki zaangażowaniu nauczyciela religii w permanentną formację.

WSPÓLCZESNE PRZEMIANY W POLSKIEJ EDUKACJI

Od 1999 roku w polskiej oświacie można zaobserwować wyraźne zmiany. Obejmują one nie tylko strukturę systemu szkolnictwa oraz założenia programowe, ale także różne aspekty aktywności dydaktycznej, wychowawczej i opiekuńczej nauczycieli. Dyrektorzy szkół są zobligowani do tworzenia przy współpracy rad pedagogicznych, rodziców i uczniów programu szkoły, na który składa się program dydaktyczny, wychowawczy i profilaktyczny¹¹. We wszystkich tych założeniach należy uwzględniać potrzeby społeczności szkolnej, zasoby środowiska lokalnego i wyzwania społeczno-kulturowe, wiedzę z zakresu psychologii rozwojowej i wychowawczej, pedagogiki i dydaktyki, diagnozy i terapii pedagogicznej. Wypracowana w gronie pedagogicznym koncepcja pracy szkoły ma opierać się nie tylko na wiedzy teoretycznej, ale także na gromadzonych przez nauczycieli doświadczeniach oraz na spójnym systemie wartości¹². Co ważne, koncepcja pracy szkoły nie jest statyczna. Przeciwnie, wymaga modyfikacji w trakcie realizacji.

W prawie oświatowym zakłada się inicjatywy edukacyjne, które mają wspierać ucznia w integralnym rozwoju¹³. Kluczem do rozumienia tak ogólnie określonego zadania stają się następujące hasła: „dobra szkoła”, „twórcza szkoła”, „jakość i różnorodność kształcenia”, „szkoła przyjaźnie wymagająca”, „edukacja skuteczna, przyjazna i nowoczesna”, „szkoła gwarantująca poczucie bezpieczeństwa”, „szkoła, którą można rozliczyć z efektów kształcenia”, „wyrównywanie szans edukacyjnych”¹⁴. Do ich realizacji są zobligowani dyrektorzy szkół i grono pedagogiczne, w skład którego wchodzi również nauczyciele religii¹⁵. Wszyscy odpowiedzialni za nauczanie i wychowanie młodego pokolenia mają najpierw diagnozować potrzeby edukacyjne uczniów i oczekiwania społeczności szkolnej, a następnie wypracowywać strategię pracy szkoły, wdrażać je w codziennej rzeczywistości szkolnej i poddawać ewaluacji. W założeniach programowych zwraca się uwagę na zapewnianie uczniom wysokiej jakości kształcenia na wszystkich poziomach edukacyjnych. Zakłada się również aktywność mającą na celu realizację kształcenia dopasowanego do indywidualnych potrzeb i zdolności uczniów oraz korelację w ra-

¹¹ Zob. np. *Ustawa z dnia 7 września 1991 roku...*, poz. 425 z późn. zm.

¹² Zob. szerzej o tym np. A. Maj, *Program wychowawczy szkoły – ku integralnemu wychowaniu*, „Zeszyty Formacji Katechetów” 10,3 (2010), s. 59–67.

¹³ Zob. np. *Ustawa z dnia 7 września 1991 roku...*, poz. 425 z późn. zm.

¹⁴ Zainteresowanych tymi kwestiami odsyła się np. do: J. Szempruch, *Nauczyciel w warunkach zmiany społecznej i edukacyjnej*, Kraków 2012.

¹⁵ Szerzej na temat pisze K. Misiaszek, *Koncepcja nauczania religii katolickiej w publicznej szkole polskiej. Próba oceny*, Warszawa 2010, s. 165–226. Autor słusznie dowodzi, że „edukacja szkolna determinuje założenia lekcji religii”.

mach edukacji szkolnej¹⁶. Jednocześnie w prawie oświatowym zwraca się uwagę na wspieranie wychowanków w ich indywidualnym i społecznym rozwoju. Co ważne, postuluje się dostosowanie założeń programowych szkoły do potrzeb konkretnej społeczności szkolnej i standardów kształcenia¹⁷. Eksponuje się też integrowanie procesu nauczania – uczenia się z procesem wychowania. Wszyscy nauczyciele (także nauczyciele religii) są zobligowani do realizacji tego postulatu zarówno podczas zajęć lekcyjnych, jak i pozalekcyjnych i pozaszkolnych. Do zadań grona pedagogicznego należy wspieranie działań wychowawczych rodziców i prawnych opiekunów uczniów. Zadanie to wymaga od nauczycieli zarówno specjalistycznej wiedzy z różnych dziedzin, jak też umiejętności inicjowania i realizowania skoordynowanych działań dydaktycznych, wychowawczych, opiekuńczych. Nie mniej istotną rolę spełnia integrowanie grona pedagogicznego i rodziców wokół konkretnych celów i zadań edukacyjnych. Z tym wiąże się potrzeba udzielania wzajemnej pomocy w pracy wychowawczej. Brakuje jednak określonej filozofii wychowania i aksjologicznego ukierunkowania edukacji¹⁸. Stąd też w praktyce polska szkoła jest niewydolna wychowawczo. Aktywność nauczycieli koncentruje się głównie na wspieraniu uczniów w pozyskiwaniu wiedzy i umiejętności, które podlegają mierzeniu i ocenie w formie sprawdzianów i egzaminów zewnętrznych. Kwestie aksjologiczne są marginalizowane. „Nie nawiązuje się w żaden sposób – jak trafnie zauważa Kazimierz Misiaszek – do sprawdzonej zasady, że religia ma swój wpływ na rozwój osoby ludzkiej”¹⁹. Nauczyciele religii napotykają liczne trudności w promocji chrześcijańskich wartości. Ich praca wychowawcza często jest niedoceniana. Większą bowiem uwagę zwraca się na techniczne sprawności prowadzenia zajęć, postępowanie zgodnie z procedurami obowiązującymi w szkole i według reguł określonych w prawie oświatowym, umiejętność efektywnego uczenia – pod testy, sprawdziany, egzaminy zewnętrzne²⁰.

Ważnym kierunkiem zmian edukacyjnych, dotyczących uczniów i nauczycieli, jest obowiązek prowadzenia wnikliwej diagnozy sytuacji ucznia, przekazywania rzetelnych informacji rodzicom i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej²¹. Gdy tego wymaga sytuacja, nauczyciel powinien wspierać rodziców w nawiązaniu współpracy ze specjalistami (np. psychologiem, pedagogiem szkolnym). Wzajemna wymiana informacji oraz integrowanie aktywności rodziców

¹⁶ Zob. np. *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół*, Dziennik Ustaw RP, 2009 nr 4, poz. 17.

¹⁷ Zob. np. *Ustawa z dnia 7 września 1991 roku...*, poz. 425 z późn. zm.

¹⁸ Zob. szerzej o tym np. K. Misiaszek, w: *Koncepcja nauczania religii...*, s. 180–189.

¹⁹ Tamże, s. 188.

²⁰ Zob. więcej o tym np. D. Klus-Stańska, *Dokąd zmierza polska szkoła? – pytania o ślepe uliczki, kierunki, konteksty*, w: *Dokąd zmierza polska szkoła?*, red. taż, Warszawa 2008, s. 20–24.

²¹ Zob. *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2013 r. w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach*, Dziennik Ustaw RP 2013, poz. 532.

i nauczycieli ma sprzyjać kształtowaniu umiejętności i sprawności oraz budowaniu dobrych kontaktów interpersonalnych. Wyżej wymienione działania edukacyjne nieustannie są poddawane analizie i ocenie. Pozyskane (np. w wyniku ewaluacji) informacje służą do korygowania i wzmacniania efektów pracy szkoły²².

Nieodłącznym elementem wyżej wymienionych przemian jest wspomniana ścieżka awansu zawodowego oraz wprowadzenie praktyki badania kompetencji zarówno uczniów, jak i nauczycieli²³. Poziom kompetencji uczniów ocenia się na podstawie ich wiedzy i umiejętności, nazywanych też standardami osiągnięć. Badanie kompetencji dokonywane jest w formie pisemnej. Pozyskane informacje pozwalają na prognozowanie dalszego rozwoju kompetencji kluczowych i podejmowanie inicjatyw, które wspierają ten proces²⁴. We wszystkich tych działaniach istotną rolę spełniają kompetencje nauczyciela. Współczesny nauczyciel ma przede wszystkim wykazać się: wiedzą i umiejętnościami w zakresie nauczanego przedmiotu; zdolnością swobodnego, dostosowanego do specyfiki zajęć i potrzeb uczniów posługiwania się nowoczesnymi metodami nauczania i technikami informacyjnymi; umiejętnością motywowania uczniów do nauki, prowadzenia dialogu, stymulowania wielostronnej aktywności uczniów w zespole, diagnozowania i rozwiązywania problemów oraz integrowania procesu nauczania i wychowania²⁵. Stąd też potrzebuje on nieustannego wsparcia w procesie podnoszenia kwalifikacji zawodowych, a szczególnie pedagogicznych. Powinność ta odnosi się również do nauczyciela religii. Kierunki zmian edukacyjnych, jakie zachodzą we współczesnej polskiej szkole, warunkują jakość strategii nauczania religii. Stawiają przed nauczycielami religii nowe oraz większe wymagania pedagogiczne w zakresie aktywności wychowawczej i opiekuńczej.

CELE I ZADANIA DOSKONALENIA PEDAGOGICZNEGO NAUCZYCIELI RELIGII

Doskonalenie pedagogiczne, jak już wyżej zauważono, jest nieodłącznym elementem rozwoju zawodowego wszystkich nauczycieli, także nauczycieli religii. Zgodnie z dokumentami kościelnymi i prawem oświatowym, nauczyciel religii ma nie tylko prawo, ale i obowiązek uczestnictwa w celowych, zaplanowanych

²² Zob. więcej o tym np. K. Stróżyński, *Ewaluacja oświatowa – zadanie czy badanie: pedagogiczny spacer po linii*, „Dyrektor Szkoły” 10 (2011), s. 20, 22, 23; tenże, *Ewaluacja jako narzędzie, a nie cel sam w sobie*, „Dyrektor Szkoły” 8 (2012), s. 70–75.

²³ Zob. np. J. Misztal, *Analiza wyników egzaminów zewnętrznych jako warunek jakościowego rozwoju ucznia, nauczyciela i szkoły*, w: <http://www.npseo.pl/data/various/files/misztal.pdf> (dostęp: 5 I 2014), s. 1–18.

²⁴ Zob. np. M. Plebańska, I Kołodziejska, I. Kula, *Wspieranie rozwoju kompetencji kluczowych u gimnazjalistów – projekt e-Akademia Przyszłości*, „E-Mentor” 38,1 (2011), s. 65–70.

²⁵ Zainteresowanych tymi kwestiami odsyła się np. do: B. Dobrowolska, *Kompetencje nauczyciela a postawy twórcze uczniów: studium badawcze*, Siedlce 2008.

i ciągłych formach kształcenia, dzięki którym podwyższy kwalifikacje, udoskonali kompetencje oraz zdobędzie nową wiedzę i kolejne umiejętności (por. PDK 152)²⁶.

Zmiany edukacyjne, które zachodzą w polskiej szkole, implikują zróżnicowane zadania edukacyjne, które zobowiązany jest wypełniać nauczyciel religii. Biorąc je pod uwagę, w permanentnej formacji katechetów szkolnych należy inicjować działania, dzięki którym można pozyskać nową wiedzę i kształtować umiejętności²⁷. Właśnie doskonalenie pedagogiczne ma służyć pogłębianiu, uzupełnianiu i rozszerzaniu wiedzy w zakresie aktywności wychowawczej i opiekuńczej. Z tym wiąże się wspieranie nauczycieli religii w nabywaniu umiejętności łączenia pedagogiki ogólnej z pedagogią wiary (por. PDK 152)²⁸. Zadanie to zasługuje na szczególną uwagę. Każdy nauczyciel religii, zgodnie z powierzoną mu przez wspólnotę Kościoła misją, ma troszczyć się o to, aby wartości chrześcijańskie były uwzględniane w koncepcji pracy szkoły. Do rzetelnej realizacji tych zadań potrzebne są zarówno aktualna wiedza o wychowankach i procesach wychowawczych, jak i kompetencje pedagogiczne. Zmiany w zakresie planowania pracy wychowawczej, wypełniania zadań edukacyjnych, diagnozowania problemów, projektowania zmian i ewaluacji implikują potrzebę doskonalenia pedagogicznego.

Uczestnicząc w różnych formach doskonalenia pedagogicznego, nauczyciel religii rozwija dotychczasowe umiejętności wychowawcze i nabywa nowych, niezbędnych w projektowaniu i realizacji zadań określonych w programie pracy szkoły. Na podstawie coraz wyższych kwalifikacji może podejmować inne, choć zbliżone do dotychczasowych, zadania edukacyjne.

W trakcie doskonalenia pedagogicznego nauczyciel religii uzupełnia i rozszerza wiedzę oraz umiejętności potrzebne w procesie diagnozowania i interpretowania problemów wychowawczych (por. PDK 154). Uczy się też, w jaki sposób animować grupę i prowadzić dialog edukacyjny. Dzięki współpracy z innymi uczestnikami doskonalenia pedagogicznego, nauczyciel religii wzbogaca osobiste doświadczenie. Uzyskuje wsparcie w działaniach innowacyjnych. Rozwija przy tym różną umiejętność działania wychowawczego w zespole oraz uczy się łączyć teorię z praktyką. Uczestniczy też w upowszechnianiu przykładów dobrej praktyki. Co ważne, nauczyciel religii może prowadzić dialog z innymi uczestnikami doskonalenia pedagogicznego. Wszystko to sprzyja wymianie myśli i doświadczeń, pomaga w lepszym poznaniu wychowanków i ich sytuacji oraz w doborze odpowiednich strategii wychowawczych. Udział nauczyciela religii w doskonaleniu pedagogicznym jest więc źródłem nowych doświadczeń. Zaspokaja potrzebę bycia zrozumianym, wysłuchanym, akceptowanym. Poza tym doskonalenie pedagogicz-

²⁶ Zob. też *Ustawa z dnia 7 września 1991 roku...*, poz. 425 z późn. zm.; *Ustawa z dnia 26 stycznia 1982 roku...*, poz. 674 z późn. zm.

²⁷ Zob. więcej o tym np. J. Szpet, *Formacja katechetów...*, s. 3–15.

²⁸ Na ten fakt zwracają uwagę zarówno autorzy *Dyrektorium ogólnego o katechizacji*, jak i *Dyrektorium katechetycznego Kościoła katolickiego w Polsce*. Zob. i por. Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Dyrektorium ogólne o katechizacji*, Poznań 1998, nr 237.

ne przyczynia się do rozwoju kompetencji komunikacyjnych i kultury pedagogicznej nauczyciela religii. Uczy też być nie tylko dawcą, ale i biorcą w różnych zdarzeniach edukacyjnych. Zawsze bowiem nauczyciel religii powinien zdobywać wiadomości i sprawności praktyczne, poszukiwać nowych strategii edukacyjnych oraz unowocześniać zasoby wiedzy i umiejętności (por. PDK 153). Zadanie to wynika między innymi z wyżej opisanych przemian edukacyjnych w polskiej szkole oraz z misji katechetycznej (por. tamże).

PODSTAWOWE FORMY DOSKONALENIA PEDAGOGICZNEGO

Decentralizacja systemu zarządzania placówkami oświatowymi, jaka miała miejsce po roku 1999, stworzyła nowe możliwości w zakresie doskonalenia pedagogicznego wszystkich nauczycieli, a więc także nauczycieli religii. Wśród nich wymienia się trzy podstawowe formy: zewnętrzne doskonalenie nauczycieli, wewnątrzszkolne doskonalenie nauczycieli i samokształcenie²⁹. Pierwsze z tych form są realizowane poza szkołą. W przypadku nauczycieli religii za organizację form zewnętrznych doskonalenia pedagogicznego odpowiadają przede wszystkim pracownicy referatów katechetycznych kurii biskupiej (nazywanych w niektórych diecezjach wydziałami nauki katolickiej, wydziałami katechetycznymi) (por. PDK 137). Również wyższe uczelnie teologiczne i pedagogiczne oraz publiczne i niepubliczne ośrodki doskonalenia nauczycieli oferują m.in. konferencje, kursy doskonalące i kwalifikacyjne, studia podyplomowe doskonalące i kwalifikacyjne³⁰, które służą pogłębianiu wiedzy pedagogicznej i umiejętności praktycznych. Niektóre z wymienionych form, np. studia podyplomowe oraz kursy kwalifikacyjne, obok renowacji i modyfikacji kompetencji pedagogicznych nauczyciela religii, skutkują podniesieniem kwalifikacji czy też zmianą specjalizacji (tzw. rekwalifikacji). Dopełnieniem tych form są lekcje koleżeńskie, niekiedy określane terminem „lekcje otwarte”. Tego rodzaju formy doskonalenia pedagogicznego organizują doradcy metodyczni do spraw nauczania religii, którzy „z mandatu i w imieniu Kościoła” (PDK 153) pracują w placówkach doskonalenia nauczycieli.

Niejako równoległe do wyżej wymienionych form doskonalenia pedagogicznego w szkołach jest realizowane wewnątrzszkolne doskonalenie nauczycieli. „Szkoła – jak zaznacza się w *Dyrektorium katechetycznym Kościoła katolickiego w Polsce* – uzupełnia formację katechetyczną zagwarantowaną przez Kościół głów-

²⁹ Szerzej o tym zob. A. Zellma, *Profesjonalny rozwój nauczyciela religii*, Olsztyn 2013, s. 214–216.

³⁰ Przykładowo wymienić można tu Podyplomowe Studia Teologii Pastoralnej, które w 1982 roku w Katowicach utworzył ks. dr hab. prof. Józef Krętosz. Studia te od 1 października 2001 r. funkcjonują na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Śląskiego. Ich wieloletnim kierownikiem jest ks. prof. Józef Krętosz. Podyplomowe Studia Teologii Pastoralnej dają studentom możliwość zyskiwania dyplomu licencjata kanonicznego warunkującego do ubiegania się o doktorat z teologii. Zob. więcej o tym w: http://www.wtl.us.edu.pl/e107_plugins/katalog_ECTS/ects.php?prac_tryb=1&ID_prac=17 (dostęp: 10 I 2014).

nie w zakresie doształcania pedagogicznego i dydaktycznego nauczycieli religii” (nr 154). Każda szkoła opracowuje własny program doskonalenia zawodowego. Ważne miejsce zajmuje w nim rozwijanie kompetencji pedagogicznych wszystkich nauczycieli danej społeczności szkolnej. Tak więc nauczyciele religii mają nie tylko prawo, ale i obowiązek aktywnego udziału w zespołach nauczycielskich, konferencjach pedagogicznych, seminariach, warsztatach i szkoleniach, organizowanych po południu, w grupach roboczych z moderatorami spoza szkoły³¹. Rytm działań podejmowanych w ramach wewnątrzszkolnego doskonalenia pedagogicznego wyznacza wypracowana wspólnie wizja pracy wychowawczej i profilaktycznej w szkole. Nie mniej istotną rolę spełniają też cele i zadania edukacyjne szkoły. Nauczyciele religii – wraz z innymi osobami z grona pedagogicznego – zajmują się zadaniami i problemami wychowawczymi. Praca w zespołach zwykle ma formułę otwartą. Bazuje na dialogu, dyskusji, wspólnym poszukiwaniu rozwiązań. Ważne jest, aby nauczyciele religii współpracowali z innymi osobami z grona pedagogicznego, doskonaląc dotychczasowe kompetencje i aktualizując kwalifikacje. Tylko wtedy mogą pomóc innym nauczycielom w zrozumieniu znaczącej roli wychowania opartego na wartościach chrześcijańskich (por. PDK 153, 154, 158).

W ramach wewnątrzszkolnego doskonalenia nauczycieli powoływane są też na bieżąco zespoły zadaniowe, w skład których wchodzi zainteresowane osoby, także nauczyciele religii. Uczestnicy wspólnie – w klimacie dialogu, poszanowania, zaufania – nie tylko diagnozują problemy wychowawcze, ale także wypracowują konstruktywne sposoby radzenia sobie z trudnościami. Spośród kompetentnych osób wybierani są też liderzy tych zespołów. Niejednokrotnie funkcję lidera dyrekcja szkoły powierza nauczycielom religii. Co ważne, znaczną część szkoleń prowadzą kompetentni nauczyciele. Mogą oni korzystać z pomocy instytucji oświatowych, doradców metodycznych i edukatorów. Wszystko to wpływa korzystnie na rozwijanie kompetencji pedagogicznych nauczycieli religii.

Dopełnieniem wyżej opisanych form doskonalenia zawodowego nauczycieli religii są formy aktywności podejmowane w ramach samokształcenia. Do nich zalicza się m.in. czytanie literatury i czasopism z zakresu pedagogiki, korzystanie z profesjonalnych stron (witryn) internetowych, które traktują o wychowaniu i aktywności pedagogicznej, oglądanie wybranych programów telewizyjnych, wymianę doświadczeń i wiedzy w czasie służbowych, prywatnych spotkań i rozmów nauczycieli religii (np. podczas konferencji rejonowych, spotkań katechetycznych w parafii), współpracę z uczelniami, organizacjami i stowarzyszeniami związanymi z edukacją i nauczaniem religii³².

W obliczu zmian edukacyjnych nie można pominąć różnych form doskonalenia pedagogicznego online. Oferta kształcenia na odległość jest bogata. Nauczyciele religii mogą uczestniczyć m.in. w kursach, studiach podyplomowych, studiach uzupełniających, konferencjach. Ta forma doskonalenia pedagogicznego nie wymaga

³¹ Więcej o tym zob. np. A. Zellma, *Profesjonalny rozwój...*, s. 225–231.

³² Por. tamże.

zmiany miejsca zamieszkania. Nauczyciele religii potrzebują jedynie dostępu do komputera i internetu oraz zaplanowania czasu na uczenie się i działanie zgodnie z harmonogramem zajęć online. Nie mniej istotne są tu kompetencje z zakresu technologii informacyjnej, takie jak np. umiejętność korzystania z komputera (aplikacji biurowych), internetu (przeglądarki, wyszukiwarki) i poruszania się bez problemu po platformie edukacyjnej. Korzystanie z doskonalenia pedagogicznego online nie zastępuje jednak tradycyjnych form permanentnej formacji. Stąd też istotną wydaje się umiejętność łączenia różnych form doskonalenia pedagogicznego. Z tym wiąże się konieczność udziału w kształceniu, które rzeczywiście służy podnoszeniu kwalifikacji i nabywaniu nowych umiejętności zawodowych.

ZAKOŃCZENIE

Współczesne przemiany edukacyjne w polskiej oświacie implikują niejako potrzebę wielowątkowego, instytucjonalnego i pozainstytucjonalnego doskonalenia pedagogicznego nauczycieli religii. Ta forma aktywności należy do istotnych elementów permanentnej formacji. Doskonalenie pedagogiczne nauczycieli religii dokonuje się zarówno w środowisku szkolnym, jak i poza szkołą (np. w ośrodkach doskonalenia nauczycieli, w wyższych uczelniach). Obok tradycyjnych form, istotną rolę spełniają propozycje zdalnego kształcenia z zastosowaniem technologii informacyjnej. Za kluczową uznaje się również zdolność nauczycieli religii do samokształcenia.

Niewątpliwie w praktyce dużym zainteresowaniem wśród nauczycieli religii cieszą się te formy doskonalenia pedagogicznego, które kończą się certyfikatem oraz dają nauczycielom religii dodatkowe uprawnienia i kwalifikacje. Zawsze jednak wymagają one dopełnienia o wewnątrzszkolne doskonalenie zawodowe. Ta forma doskonalenia pedagogicznego nauczycieli religii jest obowiązkowa. Jej skuteczność zależy od wielu czynników podmiotowych (np. aktywności nauczycieli, profesjonalizmu osób prowadzących szkolenia) i przedmiotowych (np. podejmowanych zagadnień, czasu i miejsca, sposobu aktywizowania, stylu prowadzenia zajęć). Stąd też w obliczu przemian edukacyjnych problemem jest znalezienie właściwej tematyki, odpowiednich edukatorów i właściwych strategii stymulowania aktywności edukacyjnej nauczycieli religii. Nie mniej istotne wydają się takie elementy, jak: klimat dialogu, zainteresowanie uczestników, umiejętność współpracy w gronie pedagogicznym.

Mając na uwadze wielorakie możliwości w zakresie doskonalenia pedagogicznego nauczycieli religii, nie można również pominąć szeregu ograniczeń. Najczęściej wiążą się one z eksponowaniem w szkole znaczenia aktywności związanej z udziałem w różnego rodzaju szkoleniach metodycznych i dydaktycznych. Kwestie wychowawcze są marginalnie traktowane w szkolnej edukacji. Często też sami nauczyciele religii mniejszą uwagę zwracają na doskonalenie pedagogiczne. Niezbędna zatem staje się odpowiednia stymulacja aktywności własnej

nauczycieli religii. Realizacja tego zadania wymaga jednak weryfikacji dotychczasowych tradycyjnych form, większego zaangażowania doradców metodycznych i wypracowania interesujących rozwiązań, zwłaszcza w zakresie doskonalenia pedagogicznego w formie online.

PEDAGOGICAL DEVELOPMENT OF TEACHERS OF RELIGIOUS EDUCATION IN THE CONTEXT OF EDUCATIONAL CHANGES

Summary

The changes that have been taking place in the Polish education system oblige teachers of religious education to raise their qualifications and pedagogical competences. Up-to-date knowledge and pedagogical skills are essential for diligent teaching, upbringing and caretaking work.

This article attempts to present the aims, tasks and different forms of pedagogical development of religious education teachers which result from educational changes in Polish schools. In the analyses undertaken, the mission of the religious education teacher in the school environment has been taken into consideration. The paper also points to the dynamic character of the permanent formation. It has been clearly noted that the pedagogical development of Polish religious education teachers is among the priorities as far as formative activities are concerned. It has been suggested that empirical research be undertaken among various groups of religious education teachers.

Słowa kluczowe: doskonalenie zawodowe, kompetencje pedagogiczne, nauczyciele religii, permanentna formacja, polska szkoła, zmiany edukacyjne

Keywords: educational changes Polish school, pedagogical competences, pedagogical development, teachers of religious education, the permanent formation